

připravili Władysław Adamski, Wojciech Zaborowski a Katarzyna Pelczyńska-Nalecz („Vývoj strukturálního konfliktu v procesu systémové změny: Polsko 1980–2000“); dále Henryk Domański („Rostoucí nerovnosti a vzestup meritokracie v Polsku“); a konečně Andrzej Rychard a Edmund Wnuk-Lipiński („Legitimizace, poslušnost a jejich pozadí. Zdroje politické stability a nestability v Polsku“). Všechny se zabývají také problémem legitimacy předlistopadového systému, ohrožené zklamaným očekáváním sociálního vzestupu na straně nastupujících generací. Bude zajímavé připomenout, že polská sociologie, která se i v době „stavu obležení“ po roce 1981 těšila znatelně větší svobodě než její protějšky v ostatních zemích sovětského bloku, považovala tento problém za Achilovu patu režimu a tento názor zcela otevřeně zastávala i při mezinárodních setkáních. Odtud patrně i důraz, kladený na pražském sympoziu na otázky stratifikace a mobility v souvislosti s postsocialistickou transformací. Ze závěrů všech tří příspěvků vyplývá, želegitimita – a její zrcadlový obraz, ochota společnosti uznat autoritu vlády – zůstává i v demokratickém Polsku důležitou otázkou, byť v úplně jiné formě.

Slovensko má v tomto přehledu zvláštní postavení. Ze dvou příspěvků, týkajících se transformace na Slovensku, pochází pouze jeden od slovenského badatele (Ján Bunčák: „Dosedky modernizácie pre centrálnu regiónu a perifériu“). Srovnávací studii o proměnách struktury české a slovenské společnosti připravil Milan Tuček. Tato „dělba práce“ se dá ospravedlnit okolností, že v prvních letech po listopadu bylo Slovensko součástí Československé federace. Čtenář by však asi byl uvítal pohled, třeba jen všeobecný, na průběh transformace v rámci samostatného slovenského státu. Bunčák se ve své práci soustředil na jeden z aspektů modernizačního procesu, na prudké změny ve struktuře obyvatelstva, vyvolané pracovní mobilitou, přičemž dost místa věnoval vývoji této struktury za reálného socialismu. Růst takzvaných centrálních regionů a vytlidňování peri-

ferie považuje za jeden z hlavních problémů Slovenska v příštích desetiletích.

Sborník uzavírají koreferáty a diskusní příspěvky sociologů z jiných zemí: Francie, Finska a také Japonska. Zabývají se důležitými otázkami v souvislosti s modernitou a modernizací jakož i postsocialistickou transformací – například potřebou reorientace společenských věd v „postmoderním“ údobí (Erik Allardt) nebo srovnáním jevu korupce mezi bývalými komunistickými zeměmi a společností Třetího světa (Jakob Buchler). Na jejich podrobnější rozbor tu není bohužel prostor. Otázka, která při četbě publikace vyvstane, je zda transformační a modernizační zkušenost, nabytá postsocialistickými státy, nevykazuje určité specifické rysy, přesahující meze národních kultur, ale přitom společné jen tomuto regionu. Jednotlivé národní zprávy takové očekávání nepotvrzují. Pravda, všechny zde studované národní celky potkal podobný osud. Nákladný a neúspěšný reálné socialistický experiment způsobil jejich vývoj, a proto všechny musejí pracně hledat cestu do průmyslové civilizace dvacátého prvního století. Tam ale podobnost končí. Společný jmenovatel – smíme-li o něčem takovém mluvit – spočívá jinde, totiž v cíli transformace a v nutnosti přiměřeně odpovědět na ony „výzvy“, které symposium nadhodilo. V tomto ohledu jim však připadá skoro průkopnická úloha: musejí, každá země pro sebe, správně rozpoznat dynamiku vývoje této civilizace, pro kterou pak bude nedávná konfrontace socioekonomických systémů Západu a Východu jen dramatickou a poučnou epizodou.

Zdeněk Suda

Jan Jiráček, Blanka Říhová: *Politická komunikace a média*

Praha, Karolinum 2000, 164 s.

Sborník textů *Politická komunikace a média*, který pro nakladatelství Karolinum připravili editoři Jan Jiráček a Blanka Říhová, představuje českému čtenáři texty významných au-

torů z převážně anglosaského prostředí, kteří se v posledních čtyřiceti letech výrazně zasloužili o rozšíření a prohloubení společenskovo vědního diskursu v oblasti analýzy role a vlivu médií na společnost a politický proces. Autoři, kteří se mediální analýze, resp. analýze role médií v politickém systému systematicky věnují již nejméně jedno desetiletí, pro sborník vybrali a přeložili texty Karla Wolfganga Deutsche, Daniela Bella, Elihu Katze, Denise McQuaila, Jamese Currana; překlad textu Winfrida Schulze, který „reprezentuje“ „německou školu“ mediálních studií, připravila Barbora Köpplová. Fundovanost překladatelů se velmi pozitivně projevila na celkové kvalitě sborníku, který v jistých oblastech může posloužit také k vytvoření jasné české terminologie na poli mediálních studií.

V úvodním eseji, který připravili Jirák a Říchová, nás seznamují se základními pojmy, které vymezují pole mediálních analýz a politické komunikace. Jedná se především o pojmy *veřejná komunikace* (zde odkazují k Habermasově konceptu ustavení *veřejnosti* a *veřejné sféry*; s odkazem k Habermasovi se ostatně setkáváme také ve většině textů ve sborníku) a z něj odvozené pojmy *politická komunikace* (politické rozhodovací procesy chápáné jako specifická sociálně komunikační aktivita) a *masová komunikace*. Spojení politické komunikace a masových médií chápou Jirák a Říchová jako „samozřejmé transdisciplinární téma sdílené politologií, sociologií a mediálními studií (respektive teorií masové komunikace)“ (str. 6). S odkazem na klasické teorie politického systému D. Eastona a G. Almonda konstatují, že „prakticky všechny politické akce lze úspěšně studovat v kontextu politické komunikace“ (str. 8); politická komunikace tak může být považována za základní pojitko většiny společností, tj. společností, v nichž dochází k veřejné komunikaci.

Základním východiskem pro zkoumání spojení politiky a mediální sféry dodnes zůstává kniha K. W. Deutsche *Nervy vlády* (The Nerves of Government), nelze se proto divit,

že se s Deutschovým jménem setkáváme jak v úvodním eseji editorů, tak i v souvislosti s autorstvím dvou z prezentovaných textů. Editori zdůrazňují Deutschovo „novátorství“, spočívající v relativizaci jednoznačného spojení politiky a moci. Deutsch se pokusil chápat politické prostředí jako informační síť, v níž nutně významnou roli sehrávají masová média jako přenašeč, ovšem také transformátor informace. Deutsch se domnívá, že donucování (připomeňme zde klasickou weberovskou definici státu jako *monopolu legitimního fyzického násilí*) je výrazem selhání komunikace, snahou „zalátat díry“, jichž si politický systém nevšiml závčas. Deutsch tak chápe politický proces jako proces každodenní veřejné komunikace a problémy politických systémů pak jako problémy ve veřejné komunikaci; takové pojetí můžeme nepochybně propojit s teoretickými koncepty politického systému, které se objevily na přelomu 50. a 60. let minulého století. Deutschovo pojetí informační sítě, těchto nervů vlády (navzdory názvu Deutschovy knihy spíše ve smyslu dnešního pojetí *governance* než klasického *government*), tak překonávalo soudobé politické myšlení a stalo se inspirací dalším významným autorům v oblasti sociologie, politologie i mediálních studií.

Daniel Bell se ve svém textu *Poznámky k autoritářskému a demokratickému vůdcovství* snaží překonat „ustálenou“ představu rozdělení společností na vůdce – kteří jsou objektem vědeckého zájmu již od Aristotela – a „nemyslicí masy“. Bell ukazuje, že západní tradice je dominantně konzervativní, tj. stavějící především na konceptu elit, což nutně znamenalo proces vytváření základních politických a sociologických kategorií (str. 68). Levičák Bell na historických příkladech a dějinném vývoji ukazuje, že konzervativní pojetí obávající se mas má své kořeny již v antice, v novodobě historii se pak projevilo především v reakci na Velkou francouzskou revoluci, ovšem setkáváme se s ním také v základech politického systému USA. Bell tento „aristokratický“ pohled odmítá a pokouší se najít historické kořeny definice vůdců a mas

(např. u Pareta, Mosky, Michelse a Lasswella). Na základě své analýzy pak rozlišuje mezi autoritářským a demokratickým vůdcovstvím. Dospívá přitom k poměrně skeptickému závěru, že „problém vůdcovství je v demokracii formován tím, že zatímco žijeme v politické demokracii, prakticky většina základních společenských vzorců je autoritářská... Začínáme jako závislé bytosti již v rodině.“ Podle Bella je komunikace zatím organizována hierarchicky; z toho vyplývá, že „veškerý výzkum se zcela zákonitě stáčí k problému byrokratizace“ (str. 78).

Elihu Katz v textu *Dvoustupňový tok komunikace: nejnovější zpráva o hypotéze* seznamuje čtenáře s dnes již klasickými studiemi, orientovanými na výzkum masové komunikace, především na úlohu názorových vůdců (*opinion leaders*). Jedná se o studie volebního chování P. F. Lazarsfelda, B. Berelsona a H. Gaudeta *The People's Choice* a některé další studie, které vznikly v Centru pro aplikovaný sociální výzkum na Columbijské univerzitě. Katz ukazuje, jak se zpočátku omezená studie vyvíjela směrem k rozsáhlému výzkumu dvoustupňového toku komunikace. Klíčovou skupinou výzkumu se postupně stali „názoroví vůdci názorových vůdců“ (*opinion leaders of opinion leaders*), vytvářející kolem sebe rozsáhlé sítě sociálních vztahů založených na jejich osobním vlivu.

Texty D. McQuaila a J. Currana jsou primárně věnovány typologii a klasifikaci médií v moderních společnostech. Liberál McQuail vychází z konceptu médií jako přirozených prostředků komunikace. Proto média v občanské společnosti představují základní prostředek realizace svobody jednotlivce, která je často definována jako právo na komunikaci (str. 104). „Každý jedinec má nárok na to slyšet a být slyšen. Tento nárok nezmenšuje ani fakt, že moderní masová média v praxi získala a téměř monopolně ovládla převládající díl skutečných možností veřejně komunikovat (str. 105). V podobném duchu se vyjadřuje také J. Curran, který se opírá o „konvenční přístup k roli médií v demokracii“. Rozeznává pak tři klíčové koncepty odpoví-

dající „liberálnímu kánonu – média jako veřejný hlídací pes, média jako zástupce-representant veřejnosti (čtvrtá moc ve státě) a média jako zdroj veřejných informací“ (str. 118). Curran poukazuje na některé chybné předpoklady těchto konceptů, např. na předpoklad, že primární funkcí médií je dohlížecí funkce: „Tento konvenční pohled je odvozen z období, kdy hlavními médii byly vysoce politizované noviny s malým nákladem, zatímco současná média plní hlavně funkci zábavní“ (str. 121). Poukazuje také na rizika propojování médií a finančního a průmyslového kapitálu (např. Murdochova *New Corporation* v Evropě pak skupiny Bertelsmann a *Fininvest* – str. 131–132).

Celkově lze říci, že kniha *Politická komunikace a média* je poměrně reprezentativním sborníkem prací z anglosaského prostředí; Schulzův text berme spíše jako poukaz na skutečnost, že „kontinentální“ pojetí politické komunikace a teorie masové komunikace může vykazovat výrazné odlišnosti (za pozornost stojí vedle samotného Schulzova textu také seznam použité literatury, který odkazuje k dalším autorům z německy píšícího prostředí). Editoři sami upozorňují, že na autory z jiných jazykových oblastí nebylo ve sborníku dostatek prostoru. I tak je ovšem prezentovaný sborník třeba chápat jako výrazný počín, především proto, že „běžnému“ českému čtenáři usnadňuje přístup ke klasickým textům z oblasti sociologie, politologie a mediálních studií.

Ladislav Cabada

Witold Morawski: *Socjologia ekonomiczna. Problemy. Teoria. Empiria*
Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN
2001, 396 s.

Ekonomická sociologie jako celek i ve svých jednotlivých součástech patří v Polsku již téměř padesát let k nejdynamičtěji se rozvíjejícím odvětvovým sociologickým disciplínám a vytvořila si za tuto dobu i velmi dobré institucionální zázemí v podobě výzkumných